

Artikel

Vrijwilligerswerk tussen vrijheid en onzekerheid

Uitdagingen voor een eigentijds vrijwilligersbeleid

Lesley Hustinx & Frans Lammertyn¹

K.U.Leuven, Departement Sociologie

Their motivation can be summed up in one word: sharing. They share their time. They share their skills and talents. Above all, they share a human experience.

Uit het statement van VN Secretaris-Generaal Kofi Annan tijdens de openingsceremonie voor het Internationaal Jaar van de Vrijwilliger 2001

Nog nooit is het vrijwilligerswerk zo gelauverd en gevierd als bij de aanvang van het nieuwe millennium. Tijdens dit 'Internationaal Jaar van het Vrijwilligerswerk' wordt het vitaal belang van de vrijwillige inzet van burgers voor anderen wereldwijd in de verf gezet. De Verenigde Naties hebben deze globale erkenning van het vrijwilligerswerk ondersteund door het 'Internationaal Jaar van het Vrijwilligerswerk' op hun hoofdkwartier te openen. Een gewichtig startschot voor feestelijke initiatieven in alle landen.

Ironisch genoeg is diezelfde geprezen vrijwilliger voorheen nog nooit zo sterk onder verdenking gesteld als tijdens deze eeuwwende. De overtuiging dat het vrijwilligerswerk een fundamentele gedaanteverandering aan het ondergaan is, groeit. Naast de traditionele vormen van vrijwillige inzet zou een nieuw soort vrijwilligerswerk opduiken. Van deze nieuwe generatie vrijwilligers wordt beweerd dat ze veel minder oprecht en betrouwbaar zouden zijn dan de vrijwilligers van weleer. Hun eigenzinnige en onvoorspelbare betrokkenheid lijkt op langere termijn nefast te zijn voor de toekomst van het vrijwillig engagement. Er wordt wel eens gefluisterd dat het hedendaagse vrijwilligerswerk in een diepgaande crisis is verzonken.

De vrijwilliger onder verdenking

Het actuele debat over vrijwilligerswerk spitst zich dan ook meer en meer toe op de gedaanteverandering die vermoedelijk optreedt in de wijze waarop mensen zich tegenwoordig vrijwillig engageren. Wie er de recente literatuur over vrijwilligerswerk op naleest, kan tal van indicaties vinden voor de stelling dat de vrijwillige activiteiten grondig gewijzigd zouden zijn (o.a. Van Daal, 1993; Willems, 1993; Voyé, 1995; Verstraete, 1996; Breda & Goyvaerts, 1996; Renooy, 1996; Rommel et al, 1997). Niet zozeer de omvang of hoeveelheid vrijwilligerswerk zou veranderd zijn, maar wel de aard, de vorm, de kwaliteit... van deze solidariteit. Mensen zouden zich vandaag de dag op een heel typische manier engageren, anders dan vroeger. Met een zweem van nostalgie wordt gesproken over 'de teloorgang van de klassieke vrijwilliger',

¹ Lesley Hustinx is als Aspirant van het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek – Vlaanderen verbonden aan het Departement Sociologie van de K.U.Leuven. Onder leiding van Prof. Dr. Frans Lammertyn werkt zij daar aan een doctoraatsonderzoek over 'Solidariteit en vrijwilligerswerk in de reflexieve moderniteit'.

de echte gemeenschapsmens die eeuwige trouw zwoer aan zijn onvoorwaardelijke inzet voor anderen en die van het vrijwilligerswerk meteen ook zijn levenswerk maakte. Bij de nieuwe generatie vrijwilligers is deze authenticiteit ver te zoeken. Meer dan vroeger zou de inzet van mensen voor hun medeburgers een tijdelijk karakter hebben. Vrijwilligers willen zich niet meer binden, zich niet verplicht voelen. Ze eisen flexibiliteit. Ze zijn kieskeurig en berekend. Ze willen aan hun inzet voor anderen zelf ook wat hebben. Ze wensen zich enkel te engageren voor concrete en kortlopende projecten. Ze kiezen hierbij voor 'trendy' thema's. De 'gewone' vrijwillige inzet voor de ouderen, de zieken, de mensen met een handicap wordt veel minder populair dan 'hot issues' als de 'buddy-projecten' voor Aids-patiënten, Tele-onthaal, de palliatieve zorg, enzovoort. De bereidheid om zich nog vrijwillig in te zetten, is voortaan gerelateerd aan persoonlijke interesses en belevingen.

Het valt op dat het huidige debat over *'de nieuwe vrijwilliger'* met een bijzonder negatieve ondertoon wordt gevoerd. Vrijwilligersorganisaties slaken steeds luider noodkreten over de uiterst vrijblijvende, wispelturige en aan hoogstpersoonlijke voorwaarden beantwoordende betrokkenheid van de nieuwe generatie vrijwilligers. Hierdoor wordt het steeds moeilijker de continuïteit van de werking te verzekeren. Dit wekt in de vrijwilligerswereld veel verontwaardiging en verontrusting. Soms wordt zelfs gesuggereerd dat met *'de nieuwe vrijwilliger'* een doodlopend spoor is ingezet.

De belangrijkste 'onruststoker' achter de actuele 'crisis' in het vrijwilligerswerk is echter een eenzijdig-negatieve interpretatie van het veelbesproken proces van individualisering. De stelling dat individualisering een bedreiging voor het vrijwilligerswerk vormt, is erg populair. Het zou de voedingsbodem bij uitstek zijn voor egoïstische gevoelens en dus de bestaande solidariteit alsmaar verder uitroeien. In deze cultuurpessimistische visie wordt individualisering eenzijdig verbonden met één mogelijke uitkomst ervan: een puur op eigenbelang georiënteerd, a-solidair individu. Dit verklaart waarom oprechte solidariteitsgevoelens vaak worden getrivialiseerd tot louter eigenbelang: "*Scratch an altruist and watch a hypocrite bleed*" (M. Ghiselin quoted in B. Schwartz, 1993: 315).

Dit populair-pessimistisch individualiseringsdiscours wakkert bijgevolg ook het cynisme en de achterdocht over de 'vrijwilligers van tegenwoordig' aan. Hun gedrag is immers 'aangetast' door het individualiseringsproces. Door scherp uit te halen naar het 'afwijkende' en 'egoïstische' gedrag van de nieuwe vrijwilliger, wordt echter voorbijgegaan aan de werkelijke motor van dit veranderingsproces: een structurele omvorming van de fundamenteën van onze maatschappij *zelf*. De huidige crisis is precies geworteld in de onbekwaamheid om deze bredere maatschappelijke ontwikkelingen in het vizier te brengen. Enkel een geactualiseerde tijdsdiagnose kan een uitweg uit deze impasse bieden.

Het tijdperk van de nevengevolgen

De samenleving waarmee we altijd zo vertrouwd zijn geweest, begint steeds meer een schim van zichzelf te worden. Hoewel alles nog steeds de vertrouwde contouren aanneemt, lijkt niets nog bij het oude te blijven. In de huidige tijdsperiode hebben herkenning en vervreemding, traditie en vernieuwing, verval en vooruitgang, kansen en bedreigingen, zekerheid en twijfel, ontbinding en creatie, ... nog nooit zo dicht bij mekaar gelegen. Sterker nog: het is precies hun tegenstrijdige samenspel dat de kern van de huidige dynamiek raakt.

Steeds meer sociologen zien in dit krachtenspel de voorbode van de komst van een fundamenteel andere maatschappijvorm. En, hoe voorbarig hun boodschap soms ook (voorlopig nog?) klinkt, weinigen zullen

nog ontkennen dat de westerse maatschappijen een periode van snelle, fundamentele en globale sociale verandering doormaken. De nieuwe maatschappelijke realiteit wordt met uiteenlopende termen benoemd. Om er maar enkele te noemen: we leven in een 'postmoderne' maatschappij (Bauman, 1996), een 'posttraditionele', een 'laat-' of 'hoogmoderne' maatschappij (Giddens, 1990, 1994, 1998), een 'network society' (Castells, 1996, 1997, 1998), een postfordistische maatschappij (Rifkin, 1995; Gorz, 1997), een 'Erlebnisgesellschaft' (Schultze, 1993), een 'Multioptionsgesellschaft' (Gross, 1994), een 'post-labor-capital accord society' (Rubin, 1996), een 'postindustriële' maatschappij (Bell, 1973), een 'Risikogesellschaft' (Beck, 1986 (1992)) ...

De Duitse socioloog Ulrich Beck schetst de actuele maatschappelijke omwentelingen tegen de achtergrond van een overgang van de eenvoudige of eerste moderniteit (de moderniteit die kenmerkend is voor de industriële maatschappij) naar een reflexieve of tweede moderniteit. Wat we aan maatschappelijke verandering meemaken, is geen gevolg van een revolutie of een radicale breuk met het verleden, maar van de ontwikkelingen die zich voordeden, en nog steeds voordoen in de industriële maatschappij. Het is – ,ironisch genoeg – de industriële maatschappij *zelf* die de motor van haar eigen veranderingsproces vormt. Doorheen de gevolgen van haar eigen verworvenheden en successen, ondergraaft de industriële maatschappij *zichzelf*: Haar continuïteit vormt de oorzaak van haar *dis*continuïteit. Hierdoor komen we ongemerkt en onvoorzien in een andere maatschappij terecht.

De principes van de moderniteit – rationaliteit, geloof in de wetenschap, methoden van argumentatie en twijfel, maakbaarheid en beheersbaarheid van de samenleving, autonomie van de persoon, sociale gelijkheid, universaliteit, enzovoort – zijn in de industriële maatschappij in een bepaalde institutionele vorm gegoten. Naarmate het industriële project zich verder doorzet, ontstaan er tal van krachten die de industriële vormgeving van dit moderniteitsideaal – onder de vorm van instituties, conventies, organisaties – op het vlak van economie en arbeidsbestel, cultuur, individu en gezin, staat en politiek, *openbreken*. Zo hebben bijvoorbeeld de gelijke opleidingskansen voor mannen en vrouwen de traditioneel ongelijke verhoudingen tussen de geslachten in de sferen van gezin, arbeid en politiek doorbroken. Of nog: uit het industrieel, techno-wetenschappelijk *voortgangsoptimisme* zijn er grootschalige en oncontroleerbare risico's voor mens en natuur voortgekomen. Bijgevolg stelt Beck dat we ons steeds meer in het '*tijdperk van de nevenevolgen*' bevinden (Beck, 1997b). Deze neveneffecten kunnen binnen de industriële maatschappij niet meer worden opgevangen. Ze vragen om nieuwe antwoorden die aan de bestaande industriële oplossingen *voorbij* gaan. Ze vragen met andere woorden om een modernisering van de industriële maatschappij *zelf*.

De intrede van een tweede, reflexieve moderniteit laat ook de leefwereld van individuen niet ongemoeid. De industriële voortgangsdynamiek ondermijnt ook de in het mensenleven verankerde formaties van klasse, beroep, familie, geslachtsrollen, kerk en politiek... Deze ontwikkelingen hebben ongetwijfeld een enorme invloed op de bereidheid en beschikbaarheid van mensen voor het vrijwilligerswerk. De impact van deze nieuwe bestaanshorizon op het vrijwilligerswerk situeert zich vermoedelijk op drie vlakken: veranderende economische, affectieve en culturele bindingen van mensen (zie o.a.: Lammertyn, 1996; Breda & Goyvaerts, 1996; Rommel et al, 1997; Lammertyn, Hustinx & Declercq, 2000). Het is op de kansen en bedreigingen die hieruit voortvloeien, dat in het volgende onderdeel wordt ingegaan.

Vooraleer hiermee van start te gaan, moeten nog twee opmerkingen worden gemaakt. Vooreerst is het onwaarschijnlijk dat de 'tweede moderniteit' haar voorganger volledig zal aflossen. Sociale verandering is nooit een kwestie van alles of niets. De 'oude' maatschappijvorm heeft haar monopolie verloren, maar zal nooit volledig overschaduwd worden door de nieuw opkomende maatschappelijke structuren. Het is evenmin een proces dat zich over de gehele samenleving op een eenvormige wijze voltrekt. Met andere

woorden, de tweede moderniteit is een toestand in wording. En er staat ons veeleer een toekomst in termen van ‘meervoudige moderniteiten’ te wachten. Ten tweede is dit geen pessimistisch verhaal van crisis, verval en ontbinding. Vaak is in deze context van turbulente en fundamentele veranderingen sprake van eindigheid: het einde van de traditie, het einde van de natuur, en het einde van de grote verhalen en zelfs het einde van de geschiedenis. Veranderingen brengen weliswaar risico’s met zich mee, maar een risico kan zowel een gevaar als een kans betekenen. Een crisisverhaal is hier niet op zijn plaats. Wel een verhaal van herstructurering, van het begin van nieuwe configuraties op het vlak van maatschappijorganisatie en het zoeken naar nieuwe vormen van samenleven (voor een uitvoerige bespreking van de maatschappelijke veranderingen in het licht van de tweede moderniteit: zie Lammertyn, 1999; Lammertyn, Declercq & Hustinx, 2001).

Veranderende culturele bindingen

De actuele omwentelingen worden vooreerst zichtbaar op het vlak van de culturele bindingen tussen mensen. De industriële maatschappij heeft een aantal krachten tot ontwikkeling gebracht waardoor we meer autonomie hebben gekregen. Door onder andere een gestegen opleidings- en inkomensniveau, de stroom aan informatie en beelden die ons dagelijks via de media bereikt, door een verhoogde mobiliteit, ... zijn we langzaam losgekomen uit de traditionele structuren en collectiviteiten die ons leven van de wieg tot het graf ‘programmeerden’. Er voltrekt zich als het ware een proces van *de*-institutionalisering waarbij de ‘geformatteerde’ mens stilaan aan het verdwijnen is (Dubet & Martucelli, 1998: 45). De sekserollen, die vroeger – in de periode van de eerste moderniteit – reeds van bij de geboorte vaststonden, zijn hun vanzelfsprekendheid aan het verliezen. De identificatie met een levensbeschouwelijk georiënteerde beweging, partij of zuil neemt zienderogen af. Het feit te behoren tot een bepaalde sociale klasse betekent niet langer dat men leeft in een voor die klasse kenmerkende stijl. Ook de traditionele leeftijdsspecifieke rollen verliezen hun dirigerende kracht. Dit proces – waarin collectief voorgeschreven denk- en gedragspatronen langzaam afbrokkelen en mensen over steeds meer vrijheid beschikken om hun levensgeschiedenis zelf te schrijven – wordt algemeen omschreven met de term ‘individualisering’. De standaardbiografie gaat over in een ‘do-it-yourself’ of keuzebiografie (Beck & Beck-Gernsheim, 1996:25).

De gewonnen vrijheid heeft echter een Januskop: vrije keuzes zijn onvermijdelijk risicovolle en onvoorspelbare keuzes. De aanlokkelijke ‘do-it-yourself biography’ is intrinsiek ook altijd een ‘risk’ of ‘break down biography’. Een toegenomen keuze- en beslissingsvrijheid impliceert immers tegelijk een toegenomen onzekerheid, “a state of permanent endangerment” (Beck & Beck-Gernsheim, 1996:25). Bovendien dragen de individuen de verantwoordelijkheid voor een verkeerde beslissing voortaan ook volledig zelf. Fitoussi en Rosanvallon (1996:32-34) spreken daarom van een ‘individualisme positif’ en een ‘individualisme négatif’. “Du même coup, l’individualisation-émancipation se double d’une individualisation-fragilisation. Tout devient plus indéterminé et chacun doit organiser sa vie de façon plus précaire et plus solitaire.”

En er zijn nog meer schaduwkanten. Wanneer de traditionele voorschriften aan kracht inboeten, worden hedendaagse individuen eenvoudigweg gedwongen om de vrijgekomen ‘bestaansleegte’ zelf op een actieve manier in te vullen. Keuzevrijheid betekent ook keuzedwang. En in het licht van de onophoudelijke stroom aan nieuwe informatie die vanuit de sociale omgeving wordt toegevoerd, kan een genomen beslissing dan ook op elk moment herroepen worden. Tijdelijkheid en twijfelachtigheid worden essentiële kwaliteiten van het leven: “Nowadays everything seems to conspire against... lifelong projects, permanent bonds, eternal alliances, immutable identities” (Bauman, 1993).

Bij de principieel onbegrensde vrijheid moet nog een belangrijke kanttekening worden gemaakt: 'de geïndividualiseerde samenleving' bestaat niet. De individualiseringswedloop heeft ook haar winnaars en verliezers. Trefzeker kiezen is niet voor iedereen weggelegd. Opleidings- en inkomensniveau, alsook de nodige sociale vaardigheden spelen hierbij een sturende rol. Voor wie niet over deze capaciteiten beschikt, gelden in het huidig geïndividualiseerd klimaat juist aanzienlijke vrijheidsbelemmeringen. De samenleving van de tweede moderniteit is een samenleving van 'clever people' (Giddens, 1994: 7).

Veranderende affectieve bindingen

Deels afzonderlijk, deels in combinatie met andere processen beïnvloedt individualisering ook veel van wat er in de gezinnen gebeurt. Individualisering is lange tijd een proces geweest dat alleen betrekking had op de mannelijke biografie. Via de gelijker wordende onderwijskansen, de toetreding tot de arbeidsmarkt, geboortecontrolle via contraceptiva, de kracht van de feministische beweging ... zijn vrouwen gaandeweg bevrijd uit de traditionele seksegebonden rollen.

Hiermee is ook het industriële beeld van het standaard- of kerngezin – met name een patriarchale gezagsstructuur met een mannelijke kostwinner en een vrouw aan de haard – aan erosie onderhevig. Op vrijwel alle punten die te maken hebben met huwelijk, gezin, seksualiteit, kinderen ... is keuzemogelijkheid en keuzedwang opgetreden. *“Het is niet meer duidelijk of men zal trouwen, wanneer men trouwt, of men samenwoont en niet trouwt, trouwt en niet samenwoont, of men kinderen krijgt binnen of buiten het huwelijk/gezin en opvoedt met diegene waarmee men samenleeft, of diegene die men liefbeeft maar die met iemand anders samenleeft, of men kinderen krijgt vóór, na de loopbaan of er midden in ...”* (Beck & Beck-Gernsheim, 1995, 15). Het traditionele kerngezin ontkoppelt en differentieert in een rijke schakering van nieuwe relatiepatronen en samenlevingsvormen.

Indicaties voor de veranderende primaire relaties zijn legio. Er is de sterke daling van de huwelijksintensiteit: 48.000 huwelijken in 1997, in 1970: 73.300. Huwelijken worden afgesloten op latere leeftijd: gemiddelde huwelijksleeftijd in 1970: 28,9 jaar, in 1997: 22,4 jaar. Er is de stijging van de echtscheidingscijfer: 27.000 in 1997, 6.400 in 1970. De vruchtbaarheid is gedaald. Het aantal buitenechtelijke geboorten is gestegen. Het ongehuwd samenwonen is toegenomen. Achter de traditioneel eenduidige begrippen als huwelijk, gezin en ouderschap, vader (gescheiden vader, vader in een eenoudergezin, donovader, weekendvader, ongehuwde vader, stiefvader, huisman, ...), moeder (draagmoeder, BOM-moeder, zwangere grootmoeder, ...) gaat een groeiende veelheid van nieuwe gezinsvormen met vaak zeer complexe relaties schuil. Kortom: de samenstelling van de huishoudens is grondig van uitzicht veranderd. Tussen huwelijk en geen huwelijk, gezin en geen gezin wordt al experimenterend of uit noodzaak gezocht naar het best passende derde alternatief.

Hiermee is nog niet gezegd dat het gezin binnenkort voorgoed tot een fossiel van het verleden zal behoren. Wel voltrekt zich een intense diversificatie van de gezinnen en een verandering in hun interne machtsverdeling. Het partnerschapsrelatietype is het burgerlijk relatietype aan het aflossen (Van der Avort, 1988), de traditionele bevelshuishouding gaat over in een onderhandelingshuishouding (De Swaan, 1989), egalitaire relaties verdringen complementaire (Dubois-Reymond, 1996), de contouren van het postfamiliale gezin (het gezin met de vele gezichten) zijn zich aan het aftekenen (Beck-Gernsheim, 1998). Het gezin democratiseert als het ware (Beck, 1998), waarbij de gelijkwaardigheid en zelfstandigheid van elke partij (dus ook de kinderen!) centraal staat en waarbij elk aspect van de relatie voortdurend het onderwerp van onderhandeling en evaluatie kan zijn (Van der Avort, 1987). Het nieuwe relatietype is

zeker nog niet dominant, en blijft doorspekt met tradities en gewoontes. De verhouding tussen beide relatietyperen kan misschien beter beschouwd worden als de twee polen waartussen keuzen en conflicten in de sfeer van huwelijk en gezin zich voortaan zullen situeren.

Veranderende economische bindingen

De economische ommekeer wordt frequent aangeduid met de uitdrukking '*van fordisme naar postfordisme*'. Fordisme verwijst naar de industriële massaproductie van gestandaardiseerde producten door gespecialiseerde machines in verticaal georganiseerde grote ondernemingen; een massaproductie gericht op massaconsumptie. De lopende banden waarlangs auto's worden gefabriceerd, zijn hiervan hét voorbeeld.

Postfordisme staat voor de economie in de tweede moderniteit. De term verwijst vooreerst naar een 'nieuwe economie', een economie die niet langer industrieel is, maar '*informatieel*' (de klemtoon ligt op het genereren, verwerken en toepassen van informatie) en '*gemonialiseerd*' (op een mondiale schaal georganiseerd) (Castells, 1996). Ten tweede staat de term voor een nieuwe organisatorische logica: van massaproductie naar '*flexibele productie*' (het motto wordt: op maat van de klant; 'economies of scale' worden vervangen door 'economies of scope'); nieuwe, meer horizontale methoden van management; de creatie van organisatorische flexibiliteit via netwerkvorming tussen en binnen ondernemingen. De '*netwerkonderneming*' is geboren (Castells, 1996).

Deze 'nieuwe economie' heeft belangrijke gevolgen voor de arbeidsmarkt. Door de globale economische omwentelingen op financieel, competitief en technologisch vlak vindt er ook een ingrijpende herstructurering van de arbeidsmarkt plaats. De verworvenheden uit de industriële maatschappij, met name de zekerheid van betrekking, het levenslang, voltijds werken op vaste tijdstippen en de salariering van de arbeid worden aangetast. Arbeid *destandaardiseert* en differentieert in talrijke vormen van flexibele en precare tewerkstelling. Naast de traditionele toestand van werkloosheid groeit een grote, flexibele, plurale, risicovolle en instabiele markt van *ondertewerkstelling* (Beck, 1992: 143). Deze hybride arbeid tussen tewerkstelling en werkloosheid is geen perifeer fenomeen meer maar wordt structureel ingebouwd in de nieuwe arbeidsmarkt. Velen bevinden zich dus in een soort transitie situatie: tussen werk en werkloosheid, tussen werk en (brug)pensioen, tussen werk en onderwijs, tussen werk en huishoudelijk werk ... In plaats van een model van '*lifetime employment*' komt een model van '*lifetime employability*'. Dit verwijst naar de bekwaamheid om succesvol van de ene naar de andere job te wisselen en dus naar het gemak waarmee men wordt tewerkgesteld (Bundervoet, 1997: 40). Temporele, contractuele en loonflexibiliteit gaan in dit systeem hand in hand. Naast '*just-in-time production*' (productie zonder grondstoffen of materialen in voorraad) wordt nu ook '*just-in-time employment*' een economische realiteit (Rifkin, 1995: 191).

Voor Castel (1995, 409 ev.) situeert zich hier de kern van de nieuwe sociale kwestie. Zij kristalliseert zich onder drie vormen: de destabilisering van de stabielen, de installatie in de precariteit (sommige groepen uit de bevolking wisselen frequent korte periodes van tewerkstelling af met periodes van werkloosheid – het zijn 'permanente interimarissen' geworden) en het opduiken van de 'overtolligen' (waarvoor er geen sociaal nuttige en publiek erkende positie meer voorhanden is). Aan de basis van die opdeling ligt een fundamentele transformatie van de arbeid, van de werknemers en van de arbeidsorganisatie (Castells, 1996: 272). Het overheersende arbeidsmodel in de nieuwe informatie-economie bestaat enerzijds uit een kern van functioneel flexibele arbeidskrachten (goed geschoolde en geïnformeerde werknemers die een

grotere vrijheid hebben om hun job zelf te programmeren) enerzijds en uit meerdere periferieën met ‘wegwerparbeiders’, die geautomatiseerd kunnen worden en/of ingehuurd/ontslagen afhankelijk van de vraag op de markt en de arbeidskosten.

Over vastgeroeste kaders en de noodzaak van een paradigmawisseling

De recente kentering in de aard van het vrijwilligerswerk doet vermoeden dat de tweede moderniteit ook hier doorbreekt. We zijn echter nog gewoon om in de traditionele, industrieel-moderne categorieën over vrijwilligerswerk te denken en te spreken. We beoordelen (en veroordelen) de vrijwillige inzet van vandaag nog altijd met diepgewortelde oude denkkaders, zonder te beseffen dat deze eigenlijk hopeloos verouderd zijn. Een grote bron van onbegrip en conflict naar de nieuwe generatie vrijwilligers toe, is hen te verwijten dat ze zich anders gedragen dan ‘hoe het hoort en altijd al geweest is’. Meer concreet wordt een grondig inzicht in de actuele gedaanteverandering geblokkeerd door vier dominante, volledig vastgeroeste en erg normatieve vooronderstellingen in het discours over engagement (Beck, 1997a: 14-15):

1. engagement (vrijwillige inzet) wordt gelijkgesteld met lidmaatschap en ermee verwisseld. Wanneer alleen lidmaatschapsrollen op engagement wijzen, dan zijn de niet-leden noodzakelijkerwijs egoïsten.
2. de veronderstelling van zelfopoffering: alleen diegene die zich opoffert, die zichzelf wegcijfert, kan er zijn voor de anderen.
3. het ‘stille-hulp’- of huisvrouwensyndroom: de waarde van de diensten die men aan anderen geeft, ligt in het feit dat zij onzichtbaar blijven, dit wil zeggen onbetaald, niet bekend en in opdracht van anderen die er de regie over uitvoeren.
4. duidelijke rollenscheiding tussen helpers en hulpbehoevenden: dat diegenen die zich voor anderen inzetten ook hulpbehoevenden zijn die via hun hulpverlening ook ontvangen, wordt niet onderkend.

Deze assumpties creëren samen een beeld van vrijwillige inzet als zichzelf wegcijferende (‘selbstlos’), puur uitvoerende activiteiten. De vrijwilliger wordt als het ware een offergave voor de organisatie. Dit soort onderdanig en opofferingsgezend vrijwilligersideaal spreekt vandaag de dag niet meer aan. Het sociaal engagement van de hedendaagse ‘Kinder der Freiheit’ lijkt zich veeleer voorbij elke institutionele organisatie te ontpoppen als een ‘selbstorganisiertes Engagement für andere’ (Beck, 1997a: 14). Hierbij belijden ze een moraal die verbindt wat elkaar traditioneel schijnt uit te sluiten, namelijk ‘Selbstgenuss’ en zelfontploffing enerzijds en ‘Dasein’ of ‘er zijn voor’ anderen anderzijds.

Zolang we echter blijven vasthouden aan het dominante veroordelende discours over de geïndividualiseerde en immorele vrijwilliger, zijn we niet in staat om deze schijnbaar paradoxale samenhang te doorgronden. In de traditionele visie op engagement sluit het nastreven van eigenbelang het bestaan van oprechte solidariteitsgevoelens immers bij voorbaat uit. Dit drogbeeld kan enkel worden ontkracht door een paradigmawisseling in het denken over vrijwillig engagement door te voeren. De traditionele tweedeling tussen altruïsme (het goede) en egoïsme (het slechte) moet worden vervangen door een flexibel continuüm tussen beide extremen. In het licht van de veranderende maatschappelijke realiteit zijn deze (vermeende) tegenpolen onlosmakelijk met elkaar verbonden en staan ze zelfs in een harmonische en wederzijds versterkende relatie tot elkaar.

Rommel, Opdebeeck, Lammertyn (1997: 48-55) hebben een eerste aanzet gegeven om de feitelijk geobserveerde vormveranderingen in het vrijwilligerswerk te filteren van het traditioneel-normatieve discours waarin deze alsnog zijn ondergedompeld. Ze hebben aan het bestaande, onsystematische geheel van

indrukken een zekere mate van theoretische spankracht en fundering gegeven door de vermoedelijke verschillen tussen het traditionele en nieuwe type vrijwilligerswerk te integreren in een gloednieuwe typologie van *'stijlen van vrijwilligheid'* (Rommel, Opdebeeck en Lammertyn, 1997: 48-55). Met dit begrip wordt verwezen naar de verschillen die tussen 'klassieke' en 'hedendaagse' vrijwilligers zouden bestaan wat betreft: (1) cultuur van de vrijwilliger (geïnspireerd door traditionele collectiviteiten versus geïndividualiseerd), (2) organisatiekeuze (op basis van traditie en verankerd in vaste –zuilgebonden – structuren versus op basis van persoonlijke interesses en losse netwerken), (3) keuze van actieterrein en doelgroep (op basis van traditionele identiteiten versus op basis van persoonlijke identificaties) (4) keuze van activiteit (op basis van de behoeften van de organisatie en abstract-idealistisch versus in het verlengde van de persoonlijke interesses en concreet-pragmatisch), (5) intensiteit van het engagement (langdurig en frequent versus beperkt en duidelijk afgebakend), (6) relatie met de begunstigde (eenzijdig versus wederkerig), (7) relatie met de beroepskracht (aanvullend versus kritisch-dubbelzinnig).

Deze typologie effent het pad naar een objectief en geactualiseerd begrip van het hedendaagse vrijwilligerswerk. Let wel: 'klassieke en nieuwe stijlen van vrijwilligerswerk' zijn twee ideaaltypes. Dit betekent dat ze in de werkelijkheid nooit in hun zuivere vorm zullen voorkomen. Deze constructie wordt daarom best benaderd als een (meerdimensionaal) continuüm tussen twee uitersten van stijlen. Het is een theoretisch-analytisch instrument om het vrijwilligerswerk in haar verschillende gedaantes te observeren.

Een geïndividualiseerd biografisch project ('a biographical match')

En die nieuwe gedaantes stellen het vrijwilligerswerk meer dan ooit op de proef. Het vrijwilligerswerk emancipeert dan wel uit het traditionele, vastomlijnde keurslijf, maar het is ook minder dan vroeger een vanzelfsprekendheid. Wanneer collectieve voorschriften aan kracht inboeten, kan ook solidariteit in steeds mindere mate vanuit een sociale of religieuze traditie worden opgelegd. De collectief georganiseerde *charitas* of liefdadigheid (op basis van een collectieve verplichting) gaat over in een *gedetraditionalseerde solidariteit* (op basis van een persoonlijk gemotiveerde keuze). Gemeenschapszin en solidariteit krijgen een andere basis: ze *privatiseren*, het worden geïndividualiseerde of biografische kenmerken. In het verlengde van de individualisering van de persoonlijke levensloop, gaan individuen dus ook hun vrijwillig engagement autonoom organiseren.

Het concept 'biographical match' (Jakob, 1993; Olk, 1990) of 'functional match' (Snyder, 1993; Clary & Snyder, 1998) verwoordt deze nieuwe verhouding tussen vrijwilligerswerk en individu erg goed. De hedendaagse vrijwilligersstijl moet voortaan bij de individuele biografie aansluiten en wordt als het ware 'op maat' van de eigen biografie geconstrueerd. Het vrijwilligerswerk balanceert bijgevolg tussen de mogelijkheden en beperkingen van de laatmoderne biografie, tussen zelfbepaling en solidariteit.

De toegenomen beslissingsvrijheid mag echter niet eenzijdig als een bedreiging voor het vrijwilligerswerk worden beschouwd. Het is een wankele vrijheid. Zowel de 'bevrijdings'- als de 'risico-dimensie' van de laatmoderne keuzebiografie moeten in rekening worden genomen. Het besef van (principiële) onbegrensde keuzemogelijkheden stimuleert mensen om voortdurend onbekende levensterreinen te ontginnen en deze 'hang naar het nieuwe' maakt elke vorm van binding en verplichting onvoorspelbaar. Maar de toegenomen vrijheid heeft als negatief 'neveneffect' dat mensen ook ononderbroken een voorheen ongekende levensonzekerheid onder controle moeten houden. Dit is een allesomvattende levensopdracht waaraan ook het vrijwilligerswerk niet ontsnapt. De biografisch gestuurde vrijwilligersstijlen zijn bijgevolg een ambigue combinatie van enerzijds uitingen van een toegenomen

keuzevrijheid – waarbij de eigen voorkeuren worden vooropgesteld en nagestreefd – en anderzijds pogingen om de risico's van de keuzevrijheid te verminderen. De keuzedwang tempert als het ware de keuzedrang

In wat volgt, worden een aantal trends in het vrijwilligerswerk belicht en uitvergroot. Er wordt géén beschrijving gegeven van een scherp omlinjende nieuwe vrijwilligersrealiteit. Het is een eerste en onvolledige verkenning van het veranderingsproces dat momenteel aan de gang is, van een nieuwe vrijwilligerstoeekomst in wording (zonder de pretentie te hebben de huidige transitie volledig te overspannen, noch een triomf van het nieuwe over het oude te voorspellen). Een toekomst die langzaam vorm krijgt tegen de achtergrond van een nog steeds dominant vrijwilligersverleden. Een toekomst waarin het nieuwe en het oude vermoedelijk naast mekaar zullen blijven bestaan.

Tussen solidariteit en zelfontplooiing

In de fase van tweede moderniteit blijkt het door Beck beschreven traditionele beeld van de zichzelf ontkennende, opofferingsgezinde en onzichtbare 'alleen-maar helper' een mythe te zijn geworden. Door de ononderbroken zoek- en experimenterhouding die het individualiseringsproces vergt, zijn uitingen van een zuiver altruïstische ingesteldheid bij de nieuwe vrijwilligers ver te zoeken zijn. De nieuwe vrijwilliger combineert de inzet voor anderen steeds met een persoonlijke zoektocht naar identiteit en zingeving.

De voor de tweede moderniteit karakteristieke keuzebiografie opent nieuwe kansen voor het vrijwilligerswerk. De vaardigheid voortdurend zelfstandig levenskeuzes te maken, kan doorheen het vrijwillig werken worden aangescherpt. Doorheen het verrichten van uiteenlopende vrijwillige activiteiten gaan vrijwilligers immers vaak zélf in hun manier van denken, waarnemen en leven veranderen. Ze worden geconfronteerd met een ander gedachtegoed, andere levensvisies en -stijlen,... en koppelen deze ervaringen en inzichten terug naar hun eigen leefsituatie. De rol van vrijwilliger kan een nieuwe en krachtige inspiratiebron vormen voor de traditionele collectieve identiteiten (Hustinx, 1998).

Het vrijwilligerswerk nestelt zich dus in het proces van individualisering. Een vrijwillig engagement kan niet meer los gezien worden van "*a broader commitment to self-discovery*" (Wilkinson & Mulgan, 1995). Zo krijgt het vrijwilligerswerk naast de onvervangbare intrinsieke waarde die het bezit, er ook een nieuwe en erg edele functie bij: de (jonge) mensen helpen 'how to go on', hen een 'levenszin' verschaffen. Vrijwilligerswerk en individualisering werken zo wederzijds versterkend. Hoe contradictorisch het ook lijkt: 'geïndividualiseerd zijn' én zich tegelijk 'sociaal' opstellen, is mogelijk. Sterker nog: vrijwilligers individualiseren zichzelf precies door solidair met anderen te zijn. Hiermee is het exclusieve, 'traditionele huwelijk' tussen vrijwilligerswerk en altruïsme verbroken. Een 'solidair' (Berking, 1996: 189) of 'altruïstisch' (Beck, 1997a: 19) individualisme raakt het hart van het hedendaags vrijwilligerswerk.

De nieuwe vrijwilliger staat bijgevolg in een wederkerige relatie tot de begunstigde: hij of zij zet zich ervoor in, maar verwacht ook iets terug. Het vrijwilligerswerk is een '*win-win-relatie*' waarbij naast de begunstigde ook de vrijwilliger zelfvragende partij is.

Tussen kieskeurigheid en onzekerheid

De laatmoderne keuzebiografie kent echter ook haar 'excessen'. Terwijl de klassieke vrijwilligers de inhoud en aard van het vrijwilligerswerk steeds op de doeleinden en noden van de organisatie afstemden, durven

nieuwe vrijwilligers – ten gevolge van de veralgemeende keuzevrijheid op tal van levensterreinen – bijzonder kieskeurig zijn. De vrijwilligersactiviteiten moeten in het verlengde van de persoonlijke interesses en behoeftes liggen. Om zoveel mogelijk ervaringen op te doen en zichzelf op zoveel mogelijk gebieden te ontplooien, prefereren nieuwe vrijwilligers organisaties met een ruim activiteiten aanbod. Vrijwilliger gedragen zich meer en meer als ‘klanten’ (Verstraete, 1996:50): het activiteiten aanbod moet afgestemd zijn op hun persoonlijke vraag. In dit opzicht spreken sommigen ook van een ‘kosten/baten’-analyse’ (Breda & Goyvaerts, 1996:5; Verstraete, 1996:49). Vrijwilligers rekenen voor ze beginnen: te grote kosten worden vermeden door zorgvuldig te overwegen wat het vrijwillig engagement ‘opbrengt’.

Deze nieuwe kieskeurigheid wordt echter gecounterd door de toenemende onvoorspelbaarheid en onzekerheid die de keuzevrijheid met zich meebrengt. Het onderscheid tussen de ‘uitspattingen’ en de risico’s van de vrijheid wordt in de tweede moderniseringsfase steeds vager. In dit opzicht kan het vrijwilligerswerk een effectieve buffer vormen tegen de soms verlamdende twijfel waarmee het keuzeproces gepaard gaat. Het domein van het vrijwilligerswerk wordt vaak beschouwd als een oefenterrein voor bepaalde ‘zwaarwichtige’ keuzes die in het echte leven genomen moeten worden. Vooral jongeren voelen zich vaak nog niet ‘rijp’ of ‘bekwaam’ genoeg om zelfstandig de eigen levensweg uit te tekenen en zien in het vrijwilligerswerk een uitstekende (vrijblijvende) kans om hun grenzen af te tasten (Hustinx, 2000).

Een engagement in beweging

Het is altijd de norm geweest om vrijwilligerschap en lidmaatschap met elkaar te vereenzelvigen. Een levenslange en totale overgave aan de organisatie is één van de deugden van het klassieke vrijwilligerswerk. De vrijwilliger is vast (en liefst exclusief) verankerd in één welbepaalde vrijwilligersorganisatie.

De nieuwe generatie vrijwilligers heeft dit statische, ‘sedimentaire’ vrijwilligerswerk vervangen door een dynamisch, ‘nomadisch’ engagement. Nieuwe vrijwilligers zijn niet meer ‘trouw’ aan een organisatie maar praktiseren een ‘engagement in beweging’. Ze willen incidenteel nog wel achter een doel staan, maar een alles-overkoepelend lidmaatschap interesseert hen in steeds mindere mate (Hooghe, 1996). Ze kiezen thema’s ‘à la carte’, wars door alle organisatiestructuren en –logica’s heen. De duurzaamheid van deze ‘verschuivende’ engagementen is dus niet meer plaatsgebonden. Het belang van het organisatorisch kader deint langzaam weg.

Een nieuwe gemeenschappelijkheid (‘Sharing’)

Het traditionele vrijwilligerswerk ontspringt uit krachtige, groepsgebonden en moreel gekleurde identiteiten, zoals de idee van een ‘moederlijke zorg’, de ‘goede arbeider’, leven naar het voorbeeld van Jezus Christus, (zie: Voyé, 1995:325). Deze groepsgebonden identiteiten fragmenteren en maken plaats voor een nieuwe, zeer persoonsgebonden basis voor solidariteit. In de huidige maatschappelijke context deelt de vrijwilliger deelt niet alleen meer tijd, kennis en kunde, maar ook het persoonlijke levensverhaal, en dus met de bijhorende levenservaringen, –problemen en –onzekerheden.

De nieuwe gemeenschappelijkheid vindt haar oorsprong in uiteenlopende identieke (probleem)situaties en onzekerheden waarin mensen verkeren. Voyé (1995:325-329) verwoordt dit voortreffelijk door een soort “*universalisation des particularismes*” waar te nemen. De ‘wij’ waarmee men zich identificeert, wordt geconstrueerd op basis van alledaagse ervaringen van ‘gelijkenis’, ‘ressemblance’, ‘sameness’ en doorkruist de klassieke identiteiten volledig. De Aids-hulpverlening is een goed voorbeeld van deze nieuwe

solidariteitsnetwerken (Willems, 1993:13). Vrijwilligers ('buddies') zijn vaak homoseksuele mannen. Solidariteit en emotionele betrokkenheid, vaak door ervaring met Aids in eigen kring, vormen belangrijke motieven om dit werk te doen.

Het behoeft geen betoog dat het terrein waarop of de doelgroep waarvoor de nieuwe vrijwilliger zich wil inzetten, van vandaag op morgen ook weer kan wijzigen door nieuwe, treffende gelijkenissen in levenservaringen. De 'nieuwe gemeenschappelijkheid' is van uiterst precare aard.

Grensvervagingen

De huidige maatschappelijke omwentelingen brengen een proces van begripsvervaging met zich mee. Steeds meer mensen balanceren tussen arbeid en werkloosheid, tussen arbeid en huishouden, tussen arbeidstijd en vrije tijd, tussen *singledom* en gezin, tussen ouderschap en geen ouderschap, tussen traditionele en nieuwe sociale banden, ... In het kielzog hiervan ontstaan er ook talrijke vrijwilligersinitiatieven in de schemerzone tussen arbeid, primaire relaties, sociale netwerken en vrije tijd. Om maar enkele (internationale) voorbeelden te noemen: 'corporate volunteering' (bedrijven stimuleren hun werknemers om vrijwilligerswerk te gaan doen), 'communiversity' (universiteitsstudenten verrichten vrijwilligerswerk in de gemeenschap om studiepunten te verwerven), vrijwilligers als 'ervaringsdeskundigen' (vanuit persoonlijke levenservaringen gevraagd worden om anderen in identieke (probleem)situaties te helpen), vrijwilligerswerk als een alternatieve straf, werklozen die het vrijwilligerswerk aanwenden als een opstap naar betaald werk, 'family volunteering' (de vrije tijd met het gezin doorbrengen door samen aan vrijwilligerswerk te doen), 'contracting' tussen overheid en vrijwilligerssector, ...

Eenzijds schuilt in deze grensvervaging een nieuwe aantrekkingskracht voor het vrijwilligerswerk: het is flexibeler te combineren met de individuele leefsituatie. Anderzijds schuilt hierin het reële gevaar dat het vrijwilligerswerk op termijn alleen nog bestaansrecht zal vinden in de behoeften en het opportunisme die in andere persoonlijke en maatschappelijke sferen bestaan.

De praktijk van het haalbare

Wanneer de traditionele solidariteitsschakels worden overstegen, lijkt ook de interactie tussen 'lokale' en 'mondiale' burger in intensiteit toe te nemen: *'Think globally, act locally'* (o.a. Renooy, 1996: 78-80; Petrella: 1994: 33-38; Jansen: 1994: 50-51). Lokale actie en inspraak gaat samen met een op globale noemers gebaseerd verzet en een gevoel van universele verbondenheid, over alle sociale verschillen heen. Ten gevolge van deze *'glokalisering'* van het vrijwilligerswerk wordt het nieuwe millennium ingeluid met slogans als *'worldwide locally involved'* en *'the global volunteer village'*

Hiermee samenhangend zijn nieuwe vrijwilligers steeds moeilijker in beweging te krijgen in naam van een abstract doel of een breed gevoel van 'naastenliefde' maar eerder in functie van een concreet verzoek voor een problematiek die nauw aansluit bij hun persoonlijke belangstelling. Ze kiezen (of verlaten) hun werkterrein op basis van de mate van concrete, praktisch invulling van de activiteiten. Ze zijn erg pragmatisch ingesteld: idealisme ruimt plaats voor meer tastbare en haalbare doeleinden. De studentenbeweging kan hier als voorbeeld dienen. Een op individueel engagement steunende formule (de inzet van één student voor een andere student) is tegenwoordig veel succesvoller dan de traditionele collectieve actie ten voordele van de globale studentenpopulatie: "Veel studenten willen wel een

engagement opnemen als dit op een duidelijke afgelijnde en concrete afspraak gebaseerd is, niet op een vaag-ideologisch aanvoelen” (De Vuyst, 1995: 16).

Er is dan ook steeds meer sprake van een ‘focused activism’ (Wilkinson & Mulgan, 1995): een doelgericht, duidelijk afgebakend en impulsief verricht engagement dat zich door de maatschappelijke agenda laat verleiden. Dit draagt ook bij aan het eerder vluchtig karakter van de inzet op een bepaald actieterrain. De populariteit van bepaalde thema’s ebt soms even snel weg als ze opkomt. Wélk vrijwilligerswerk je precies aanbiedt, is dus niet meer om het even. “Given the *right* issue, (young) people do become active” (Wilkinson & Mulgan, 1995). Zo worden de verschillende sectoren van het vrijwilligerswerk als het ware onderlinge concurrenten in de strijd om de gunst van de vrijwilligers.

Tussen vrijwilligheid en deskundigheid

Het traditionele onderscheid tussen beroepskrachten en vrijwilligers (Rommel et al., 1997: 54) is tegenwoordig niet meer zo scherp. Er is langer hoe meer sprake van een professionalisering of ‘*verbaning*’ van het vrijwilligerswerk (Renooy, 1996: 83). Deskundigheid is een ‘must’ geworden, zowel voor de vrijwilligersorganisatie als voor de vrijwilliger zelf. Een professioneel vrijwilligersmanagement en een steeds verder doorgedreven formalisering van de opleiding- en specialisatievereisten voor vrijwilligers worden op steeds grotere schaal geïntroduceerd.

Wanneer het vrijwilligerswerk complexer wordt en er meer expertise vereist is, impliceert dit ook dat er meer verantwoordelijkheid op de schouders van de vrijwilligers komt te liggen. De professionalisering van het vrijwilligerswerk leidt met andere woorden tot een grotere ‘*responsabilisering*’ van de vrijwilligers zelf. Dit heeft gevolgen voor de persoonlijke aansprakelijkheid van de vrijwilligers. Deze verhoogde kwetsbaarheid vraagt om een omkaderend systeem van bescherming en verzekering.

Door de sterke klemtoon op professionalisme en management, dreigt bovendien de eigenheid van het vrijwilligerswerk te worden aangetast. Hoewel de kwaliteit van de vrijwillig geleverde diensten verhoogt, dreigt *een nieuwe vorm van exclusie*: om vrijwilliger te worden, volstaat het niet langer om ‘van goede wil’ te zijn of ‘een goed hart’ te hebben. In het professionele paradigma krijgt ‘amateurisme’ een negatieve connotatie: het verwijst niet langer naar het vrijwilligerswerk als een ‘liefhebberij’, maar naar het gebrek aan vaardigheden of de ‘incompetentie’ van de vrijwilliger (Hustinx & Lammertyn: 2000). Het professioneel vrijwilligerswerk dreigt de rangen te sluiten voor vrijwilligers die niet over een minimum bagage aan kennis en kunde beschikken. Lammertyn (1996:30) wijst erop dat door de toenemende professionalisering de ‘*human link*’, eigen aan het vrijwilligerswerk, langzaam verloren gaat. Professionalisering opent dus nieuwe perspectieven, maar kan op langere termijn nefaste gevolgen hebben voor de fundamenten van de vrijwillige inzet.

Een eigentijds recept mét toekomst

De veranderende maatschappelijke context laat het vrijwilligerswerk duidelijk niet ongemoeid. In het voorgaande deel werd het vrijwilligerswerk in enkele van haar nieuwe gedaantes verkend. Op basis hiervan kunnen we stellen dat de klassieke premissen en methodes waarmee we het vrijwilligerswerk nog altijd benaderen, onherroepelijk verouderd zijn. Het ‘vrijwilligerswerk nieuwe stijl’ heeft nood aan een eigentijds benadering ‘op maat’ van de nieuwe maatschappelijke realiteit.

De voorwaarden waaraan dit zogenaamde ‘engagement op maat’ zou moeten voldoen, is zeer recent in het Verenigd Koninkrijk bestudeerd. In de studie ‘What young people want from volunteering’, uitgevoerd door het Institute for Volunteering Research (Gaskin, 1998a & 1998b), wordt onderzocht wat jongeren van vrijwilligerswerk verwachten. Het jeugdig verlanglijstje wordt samengevat in een gebruiksklare succesformule: *FLEXIVOL*². Dit nieuwe recept is eigenlijk toepasbaar op het vrijwilligerswerk in het algemeen. Op basis van dit programma kunnen een aantal sterke krachtlijnen voor een eigentijds vrijwilligerswerk mét toekomst worden geformuleerd.

▪ **FLEXIBILITEIT**

Aan flexibel werk en flexibele werktijden wordt topprioriteit gegeven. Enerzijds is de vraag naar flexibiliteit vooral een praktische voorkeur, anderzijds koesteren nieuwe vrijwilligers – in het verlengde van de veralgemeende keuzevrijheid – vrijheid en soepelheid bij de inrichting van hun vrijwilligerswerk.

▪ **LEGITIMITEIT / IMAGO**

Het vrijwilligerswerk kampt vandaag nog altijd met legitimiteitsproblemen. De oubollige sfeer van liefdadigheid waarin de vrijwillige inzet ondergedompeld blijft, weerhoudt veel (jonge) mensen ervan om een vrijwillig engagement op te nemen.

▪ **TOEGANKELIJKHEID**

De toegang tot het vrijwilligerswerk moet worden verbreed door zoveel mogelijk informatie over de verschillende vormen van engagementen, allerlei aanmoedigingen en laagdrempelige activiteiten aan te bieden. Een vrijblijvende kennismaking met vrijwilligerswerk kan op langere termijn uitgroeien tot een ‘degelijk’ engagement. Een persoonlijke vraag is nog steeds de meest succesvolle wervingsmethode.

▪ **ERVARING OPDOEN**

Nieuwe (jonge) vrijwilligers verwachten dat de (werk)ervaring die ze tijdens hun vrijwilligerswerk opdoen, ook nuttig is voor hun persoonlijke ontwikkeling en carrièreperspectieven. Voor deze persoonlijke verlangens en meer instrumentele of opportunistische motieven moet ruimte zijn.

▪ **STIMULANSEN, PRIKKELS**

Het vrijwilligerswerk concurreert met een almaar uitdeinende vrijetijd – en consumptiemarkt. Om de tijd en aandacht van (jonge) mensen voor het vrijwilligerswerk te verzekeren, is het nuttig stimulansen en beloningen in te bouwen (b.v. studiepunten, ‘credits’ voor professionele carrière). Een regelmatige blijk van erkenning en waardering is aangewezen.

▪ **VARIATIE, AFWISSELING**

De nieuwe generatie vrijwilligers eist een grote variatie, zowel in de mate van betrokkenheid en verantwoordelijkheid als in het aanbod van activiteiten. Zowel kwantitatief als kwalitatief moet het vrijwilligerswerk dus ‘voor elk wat wils’ bieden. Enige mate van experimenteervrijheid is erg wenselijk. Het vrijwilligerswerk krijgt zo een erg dynamische karakter.

▪ **EEN VLOTTE ORGANISATIE**

Binnen de organisatorische context moet er efficiënt maar informeel gewerkt kunnen worden. Een bureaucratische setting, betutteling en controle zijn uit den boze.

▪ **PLEZIER, ONTSPANNING**

Het vrijwilligerswerk moet leuk zijn. Sociaal contact, ontspanning en plezier maken het vrijwilligerswerk bijzonder aantrekkelijk voor de huidige generatie vrijwilligers.

² FLEXIVOL staat voor: (F)lexibility, (L)egitimacy, (E)ase of access, (X)perience, (I)ncentives, (V)ariety, (O)rganisation, (L)aughs.

Aan de hand van dit FLEXIVOL-schema kunnen optimale randvoorwaarden voor het nieuwe vrijwilligerswerk worden gecreëerd. Om 'mee met hun tijd' te blijven, zouden vrijwilligersorganisaties daarnaast een (regelmatige) vorm van 'introspectie' of 'kritische zelfbevraging' moeten inbouwen. Door deze zelfevaluatie behoeden organisaties zich ervoor opnieuw in een aantal normatieve vooronderstellingen en vooroordelen vast te lopen. Hoewel de recente evoluties het vrijwilligerswerk uit de traditionele kaders hebben ontvoegd, schuilen er meteen ook nieuwe bedreigingen en belemmeringen om de hoek. Zo kan de norm van professionalisme het actuele vrijwilligerswerk in een even roestig en klemmend harnas jagen als het traditioneel altruïstisch keurslijf. Alertheid voor dergelijke 'nieuwe valkuilen' blijft geboden.

Een geactualiseerd vrijwilligersbeleid vergt nog meer inspanningen van de vrijwilligersorganisaties. Wanneer vrijwilligerswerk steeds minder van een collectieve traditie en steeds meer van een persoonlijk gemotiveerde keuze afhangt, zullen ze voortaan aan een actief rekruteringsbeleid moeten sleutelen. Om de continuïteit van hun werking te verzekeren, moeten de vrijwilligersorganisaties *experts in rekrutering* worden. Die rekrutering zal zich meer moeten richten tot de individuele leefsituatie van de vrijwilligers en hen in hun persoonlijke levensverhaal moeten aanspreken. In de tweede moderniteit zullen vrijwilligersorganisaties zich dus ook en steeds meer om het 'welzijn' en de 'noden' van de vrijwilligers zelf moeten bekommeren. De vrijwilligers worden zelf een doelgroep voor het vrijwilligerswerk (of beter: meerdere doelgroepen in functie van de specifieke levensfase of leefsituatie: studenten, gepensioneerden, werklozen, ex-gedetineerden,...). Eens de vrijwilliger zelf in het vizier is gebracht, is *inspraak* in het vrijwilligerswerk en in het reilen en zeilen binnen de organisatie een tweede sleutelwoord.

Vrijwilligers eigenen zich steeds meer bewegingsvrijheid toe. In hun zoektocht naar een 'engagement op maat' wensen ze vrij tussen organisaties te kunnen 'switchen'. In plaats van concurrentiële strategieën te ontwikkelen om zoveel mogelijk vrijwilligers in de eigen organisatie 'binnen te halen', zullen organisaties in de toekomst steeds meer mekaars partners moeten zijn in het verzekeren van deze *vrijwilligersmobiliteit*. In dit paradigma is een vrijwilliger die bij een bepaalde organisatie opstapt, nog geen 'vrijwilliger verloren'. In plaats van een eilandmentaliteit moeten organisaties groeien naar een *archipelwisia*, waarin een dynamische samenwerking mogelijk wordt. De klemtoon ligt op de continuïteit van het vrijwillig engagement binnen een netwerk van organisaties. Recente Nederlandse initiatieven als de 'Vrijwilligerspools' (een centraal bestand van vrijwilligers waaruit organisaties kunnen putten voor het uitvoeren van concrete en kortlopende vrijwilligersprojecten), Freeflex (een uitzendbureau voor vrijwilligers) en Smaakmakers (vrijblijvende initiatieven om jongeren te laten kennismaken met het vrijwilligerswerk) spelen voortreffelijk in op de 'losbandigheid' van de nieuwe vrijwilligers.

Omdat vrijwilligers zich niet meer volledig met een welbepaalde organisatie willen identificeren, is er bovendien nood aan organisatieoverkoepelende initiatieven die niet exclusief met de identiteit van één particuliere organisatie verbonden zijn. Er moet meer aandacht uitgaan naar het op touw zetten van gemeenschappelijke projecten. Bij dit soort 'ad hoc engagementen' sluit de keuze voor het één, het andere niet meer uit.

De Franse politieke filosoof Alexis De Tocqueville suggereerde reeds in de 19de eeuw de schijnbaar paradoxale logica om de uitspattingen van de vrijheid precies met nog meer vrijheid bestrijden. Meer specifiek bedoelde hij dat door het concreet ervaren van vrijheid het verantwoordelijkheidsgevoel van de burger nieuw leven wordt ingeblazen. De tweede moderniteit zet een nieuw proces van bevrijding in. Hoewel er aan deze fundamentele vrijheidstoename nieuwe risico's verbonden zijn, stevenen we niet zomaar af op een volledige desintegratie of anomie. Het is veeleer een proces waarin traditionele zekerheden en vaste waarden worden vervangen door de creatieve onzekerheid van de vrijheid. De

grootste uitdaging bestaat erin te zoeken naar de meerwaarde die een dergelijke vrijheid in het domein van de vrijwillige inzet kan betekenen. Of nog: door de 'kinderen van de vrijheid' op een constructieve manier te begeleiden zodat hun passie voor de vrijwillige inzet aangewakkerd wordt...

Literatuurlijst

- Bauman, Z. (1993), Wir sind wie Landstreicher - Die Moral im Zeitalter der Beliebigkeit; in: *Süddeutsche Zeitung*, 16/17, November.
- Bauman, Z. (1996), *Postmodernity and its discontents*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, U. (1986), *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Beck, U. (1992), *Risk society. Towards a new modernity*. London: Sage.
- Beck, U. (1995), *Ecological politics in an age of risk*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, U. (1997a), Kinder der Freiheit: Wider das Lamento über den Werteverfall, pp. 9-33; in: BECK U. (Hrsg.), *Kinder der Freiheit*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Beck, U. (1997b) The age of side-effects: on the politicization of modernity; in: Beck, U.: *The Reinvention of Politics*, Cambridge: Polity Press, pp.11-39.
- Beck, U. (1998) The democratization of the family, or the unknown art of free association; in: Beck U. *Democracy without enemies*. Cambridge, Polity Press, pp. 65-83.
- Beck-Gernsheim, E. (1998). 'On the way to a post-familial family. From a community of need to elective affinities', in: *Theory, Culture and Society*, 15 (3-4), p. 53-70.
- Beck, U. & E. Beck-Gernsheim (1995), *The normal chaos of love*, Cambridge: Polity Press.
- Beck, U. & E. Beck-Gernsheim (1996), 'Individualization and 'precarious freedoms': perspectives and controversies of a subject-orientated sociology', pp. 23-48 in: Heelas P., S. Lash & P. Morris (eds.), *Detraditionalization*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Bell, D. (1973), *The coming of post-industrial society*. New York: Basic Books.
- Berking, H. (1996), 'Solidary individualism: the moral impact of cultural modernisation in late modernity', in: Lash S., B. Szerszynski & B. Wynne (ed.), *Risk, environment and modernity. Towards a new ecology*, London, Sage.
- Breda, J. & K. Goyvaerts (1996), *Vrijwilligerswerk vandaag: een eerste verkenning*. Brussel: Koning Boudewijnstichting.
- Bundervoet, J. (1997), 'Nieuwe banen en loopbanen. Wetenschappelijke bevindingen over de kwaliteit van de arbeid, pp. 29-42 in: Raymaekers, B. & Van De Putte, A., a.w.
- Castel, R. (1995). *Les métamorphoses de la question sociale*. Paris: Fayard.
- Castells, M. (1996). *The information age. Economy, society and culture. Volume I. The rise of the network society*. Oxford: Blackwell.
- Castells, M. (1997). *The information age. Economy, society and culture. Volume II. The power of identity*. Oxford: Blackwell.
- Castells, M. (1998). *The information age. Economy, society and culture. Volume III. End of millenium*. Oxford: Blackwell.
- Clary E.G., M. Snyder, R.D. Ridge, J. Copeland, A.A. Stukas, J. Haugen & P. Miene (1998), 'Understanding and assessing the motivations of volunteers: a functional approach', *Journal of Personality and Social Psychology*, 74 (6), 1516-1530.
- De Swaan, A. (1989). 'Uitgaansbeperking en uitgaansangst: over de verschuiving van bevelshuishouding naar onderhandelingshuishouding', pp. 81-115 in: De Swaan, A., *De mens is de mens een zorg. Opstellen 1971-1981*. Amsterdam: Meulenhof.
- De Vuyst, J. (1995), 'Moreel verslag. Een jaarverslag studentendiensten', *Studentenvoorzieningen: Jaarverslag 1994*, 1-16.
- Dubé, F. & Martucelli, D. (1998), *Dans quelle société vivons-nous?* Paris: Editions du Seuil.
- Dubois-Reymond, M. (1996), *Het moderne gezin als onderhandelingshuishouden*, Leuven: Departement Sociologie.
- Fitoussi, J.-P. & P. Rosanvallon (1996), *Le nouvel âge des inégalités*. Paris: Seuil.

- Gaskin K. (1998a). *What do young people want from volunteering?* London: National Centre for Volunteering.
- Gaskin K. (1998b), "Vanishing volunteers: are young people losing interest in volunteering?", in: *Voluntary Action*, 1 (1), p. 33-43
- Giddens, A. (1990), *The consequences of modernity*. Stanford California: Stanford.
- Giddens, A. (1994), *Beyond left and right. The future of radical politics*. Oxford: Polity Press.
- GIDDENS, A. (1998), *The third way. The renewal of social democracy*, Cambridge: Polity Press.
- Gorz, A. (1997), *Misères du présent. Richesse du possible*. Paris: Editions Galilée.
- Gross, P. (1994), *Die Multioptionengesellschaft*, Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Hustinx, L. (1998), 'Jongeren en hun vrijwillig engagement: een nieuwe stijl van vrijwilligerswerk?', *Tijdschrift voor Sociologie*, 19 (2), 111-147.
- Hustinx L. (2000), 'Eigentijds maar ook eigenzinnig? Over het uitdagend vrijwillig engagement van de hedendaagse jongeren', *Vrijwilligerskrant*, 19 (3), 2-11.
- Hustinx, L. & F. Lammertyn (2000), 'Professioneel vrijwilligerswerk: een positionering van de vrijwillige inzet tussen solidariteit en deskundigheid', onderzoekspaper gepresenteerd op het congres 'Vrijwilligerswerk in Nederland en Vlaanderen', Rotterdam: Erasmusuniversiteit Rotterdam / Nederlandse Organisaties Vrijwilligerswerk (30 november 2000).
- Hooghe, M. (1996), *Met vlag en spandoek. Over hedendaagse actiegroepen*, Groot-Bijgaarden:Globe.
- Jakob, G. (1993), *Zwischen Dienst und Selbstbezug*, Opladen 1993.
- Lammertyn, F. (1996), 'Vrijwilligerswerk en sociale integratie', *Tijdschrift voor welzijnswerk*, 20(195), 13-44.
- Lammertyn, F. (1999), *Beeld en werkelijkheid. Een sociologische reflectie op de 'tweede moderniteit'*, Leuven: Katholieke Hogeschool Leuven (Ward Leemans Lezing).
- Lammertyn, F., A. Declercq & L. Hustinx (2001), *Naar een andere moderniteit. Een sociologische kijk op een maatschappij in verandering*, Leuven: Departement Sociologie.
- Lammertyn, F., L. Hustinx & A. Declercq (2000), 'Solidariteit in de 'tweede moderniteit'', pp.45-52; in: BEX, F. (red.), *Geef kleur aan solidariteit. Achtergrondossier Armoede Uitsluiten*, Brussel: Welzijnszorg.
- Olk, T. (1990), 'Förderung und Unterstützung freiwilliger sozialer Tätigkeiten – eine neue Aufgabe für den Sozialstaat', pp.224-265; in: Heinze R. & C.G. Offe (eds.), *Formen der Eigenarbeit*, Opladen 1990.
- Petrella, R. (1994), *Grenzen aan de concurrentie*. Brussel: VUB Press.
- Reich, R. B. (1992), *The work of nations: preparing ourselves for 21st century capitalism*, New York: Vintage.
- Renooy, P. (1996), 'De wonderbaarlijke continuïteit van het vrijwillig initiatief binnen de verzorgingsstaat', pp. 72-90; in: BOVENS M. & A. HEMELRIJCK (red.), *Het verhaal van de moraal. Een empirisch onderzoek naar de sociale inbedding van morele bindingen*. Amsterdam & Meppel: Boom.
- Rommel, W., S. Opdebeeck, F. Lammertyn & M. Bouverne-De Bie (1997), *Vrijwillige inzet in Vlaanderen. Een exploratie*. Leuven: LUCAS.
- Rubin, B. (1996), *Shifts in the social contract. Understanding change in American society*. Thousand Oaks: Pine Forge Press.
- Rifkin, J. (1995), *The end of work. The decline of the global labor force and the dawn of the post-market era*. New York: G.P.Putnam's Sons.
- Schwartz, B. (1993), 'Why altruism is impossible... and ubiquitous', *Social Service Review*, September, 314-343.
- Snyder M. (1993), 'Basic research and practical problems: the promise of a "functional" personality and social psychology', *Personality and Social Psychology Bulletin*, 19 (3), 251-264.
- Schulze, G. (1993), *Die Erlebnisgesellschaft. Kultursoziologie der Gegenwart*. Frankfurt: Campus Verlag.
- Van Daal, H. (1993), 'Vrijwilligerswerk binnen een veranderend zorg- en arbeidsbestel', *Tijdschrift voor Arbeid en Bewustzijn*, 3, 185-195.
- Van Der Avort, A. (1987), *De gulzige vrijblijvendheid van expliciete relaties*, Tilburg: University Press.
- Van Der Avort, A. (1988), 'Veranderende partnerrelaties en de problematische gezinsvorming', pp. 34-49; in: Frinking, G. & Nelissen, J. (red.), *Het kind als keuze*. 's Gravenhage: SDU uitgeverij.
- Verstraete, C. (1996), 'Vrijwilligerswerk met toekomst', *Welzijnsgids - Welzijnszorg, Informele zorg en vrijwilligerswerk*, 21, september.
- Voyé, L. (1995), 'Pour revisiter le bénévolat. Propos heterodoxes', *Review Suisse Sociological*, 21(2), 317-340.
- Wilkinson H. & G. Mulgan (1995), *Freedom's children: work, relationships and politics for 1834 year olds in Britain today*, London: Demos.
- WILLEMS, L. (1993), 'Vrijwilligerswerk tussen altruïsme, eigenbelang en burgerzin', *Sociale Interventie*, 2, 9-16.